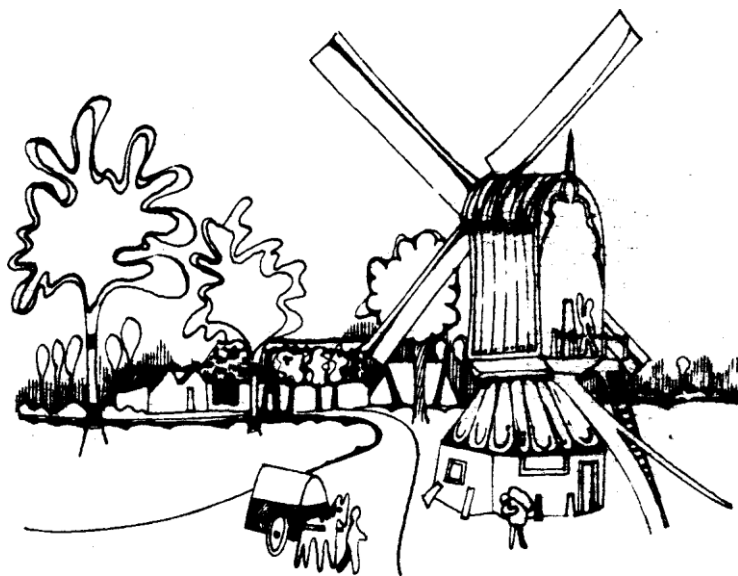

DE MULDER

1

Uitgave van Heemkring Molenheide

Jaargang 1 winter aflevering 1980/1981

Bij het begin van een belangrijke weg

Het is eigenlijk reeds lang dat de leden van de Heemkring voelden dat er behoefte bestaat aan een eigen periodiek. Het is dan eindelijk zover. Het eerste nummer is er! Hoe velen hebben hier niet naar uitgezien? Wellicht ieder die in Gilze en Rijen, Hulten en Molenschot zich verbonden voelt met de Heemkring. We kunnen zo immers het contact tussen de leden verstevigen. Niet iedereen heeft de gelegenheid om de kringavonden te bezoeken. Niet iedereen heeft direct behoefte om een lezing te houden. Voor allen die hun heemkundige pennenvruchten kwijt willen zijn wij het periodiek gaan opstarten. Doch bedenk wel: het leeft bij de activiteiten van de eigen leden. Laten we er allemaal voor proberen te zorgen dat het ons eigen orgaan wordt. Denk niet dat uitsluitend streng wetenschappelijke artikelen mogen verschijnen. De anekdotische verhalen verdienen wellicht veel eerder een plaats. Het is iets van de leden voor de leden

Uw voorzitter H.B. Roos

Thans ligt voor U het eerste exemplaar van ons eigen heemkringblad "De Mulder".

Het ligt voorsnog in de bedoeling het blad 4x per jaar te doen verschijnen. Alhoewel de naam " De Mulder " voor de autochtone bevolking uit onze contreien zeer zeker bekend in de oren zal klinken behoeft deze keuze toch nog enige verklaring. De naam van onze heemkring is ontleend aan de naam van de grote heide die destijds tussen Gilze en Rijen lag. Hier stond een molen, waarvan een afbeelding de voorpagina van ons

blad siert. Deze afbeelding is een ontwerp van Dhr. Kees Donkers uit Chaam, naar een voorbeeld van de molen op de Molenheide, waarvoor alsnog onze dank. Voor de oorlog telde zowel Gilze als Rijen vele molens méér en bij die molens hoorde een molenaar, beter bekend als "De Mulder". De naam van ons blad moet daarom gezien worden als een symbolische herinnering aan de molens en de molenaars waarmede onze gemeente zo rijkelijk bedeeld was.

We willen proberen om in ons blad een zo gevarieerd mogelijk scala van artikelen te brengen. En alhoewel dat natuurlijk bij voorkeur historische of wetenswaardige artikelen over onze eigen gemeente zullen zijn ligt het zeker ook in de bedoeling om meer algemene zaken die heemkundig interessant zijn op te nemen. De redactie wordt gevormd door 4 personen maar dat betekent niet, dat zij altijd alleen de inhoud van het blad voor hun rekening nemen; graag rekenen we op de hulp van medekringleden. Opmerkingen, suggesties, aanvullingen, eigenhandig geschreven artikelen; alles is welkom.

Onze kring telt ruim 60 leden en samen zullen we ons blad gestalte moeten geven zodat "de Mulder", niet alleen bij onze eigen leden, maar vooral ook bij vele geïnteresseerden buiten onze kring een graag gelezen blad wordt.

De Redactie

OVER HET WAT EN WAAROM VAN DE HEEMKUNDE.

Ja, wat *is* heemkunde eigenlijk?

Nu zou het heel gemakkelijk zijn als men met een eenvoudige, duidelijke omschrijving, die in geen enkel opzicht twijfel laat, zou kunnen antwoorden.

Onder heemkunde worden echter verschillende verschijnselen verstaan, die ongetwijfeld een zekere overeenkomst met elkaar vertonen, *maar* identiek zijn ze in geen geval. Men kan heemkunde eenvoudig zien als een leervak dat uitgaat van de natuurlijke belangstelling en de liefde van de mens voor de grond waarop hij is geboren en waarop hij leeft en voor het volk waartussen hij opgroeit.

Wanneer we heemkunde wat nader gaan omschrijven, kunnen we uitgaan van drie onderwerpen:

1. locale geschiedenis,
2. dialect,
3. volkskunde.

Locale geschiedenis.

De plaats- en straatnamen, plaatselijke tradities, gebouwen.

Een aantrekkelijk onderwerp kan reeds de plaatsnaam vormen. Wat betekent die en waarom heeft men die gekozen.

Soms heeft de naam betrekking op de ligging van de plaats of op een of ander kenmerk dat men in de plaats of in de omgeving opmerkte. Zo gaf meester Schrauwen (onderwijzer in Gilze rond 1850) voor de naam Gilze de (onwaarschijnlijke?) verklaring als zouden de eerste bewoners hier zijn gekomen uit het land van Hessen waar zij ook aan een riviertje de Gnoe zouden hebben gewoond.

Het onderwerp straatnamen is een ware goudmijn voor de locale geschiedenis. Zij kunnen duiden op een bepaalde historische naam of een gebeurtenis rond een persoon. Van belang is ook het bestuderen van boeken en uitgaven waarin de geschiedenis van onze plaats vermeld wordt. Ook gebouwen hebben voor de heemkunde een belangrijke

betekenis. Ik denk hier aan kerken, openbare gebouwen en particuliere woningen, maar ook aan industriële gebouwen. Bovendien mag men niet voorbij gaan aan de boerderijen en molens.

Dialect.

Dialect is niet minderwaardiger dan het algemeen beschaafd, al beschouwen nogal wat mensen het dialect als "onbeschaafd". Het algemeen beschaafd is weliswaar rijker aan abstracte begrippen dan het dialect, het gehele woordgebruik is hier beter doorwerkt, de onderscheidingen zijn preciezer en de grammaticale bouw is weloverwegener. Naar hiertegenover staat, dat het dialect het leven van een engere groep weerspiegelt, dat het intiemer is en rijker aan middelen om het concrete leven een uitdrukking te geven.

Er zijn vele voorbeelden te geven om dit te verduidelijken. In het kader van dit artikel wil ik echter met één voorbeeld volstaan. U kent allen wel die zoete lekkernij met zo'n stokje eraan dat in het algemeen beschaafd zelfs met het Engelse woord "lolly" betiteld wordt. Ons dialect heeft hiervoor echter een veel mooier woord gevonden namelijk "lekstek", en het klinkt ook veel mooier. Veel dialectische woorden dreigen verloren te gaan en daarom is het belangrijk om deze woorden uit de mond van oudere mensen op te tekenen en ze zo voor het nageslacht te bewaren.

Volkskunde

De volkskunde houdt zich bezig met de cultuur die door alle lagen van de bevolking, maar vooral door de brede onderlaag, is geschapen. Hoe kunstig kon vroeger vooral de plattelandsbevolking haar boerderijen en huizen versieren, maar ook het interieur van de woningen en de handwerkstuigen.

Helaas is dit van lieverlee aan het verdwijnen alsook de schat aan volksliederen die nu alleen nog door oudere mensen gezongen worden. Ook deze liederen moeten opgetekend worden waardoor een schat aan cultuurgoes voor de ondergang bewaard blijft. En dat deze liederen nog steeds bij de mensen leven bewijst het lofwaardig initiatief van de Gilzer Carnavalsvereniging om op de **Bijkant van** het Carnavalplaatje een oud Gils lied te brengen dat vooral tijdens de Karnaval, maar ook bij

andere gelegenheden vaak wordt gezongen.

En via het lied komen we dan bij de volksrijmpjes waarin het volk zijn wijsheid giet en waarmee het ook de jeugd kan amuseren. De kindereengebruiken ze graag tijdens hun spel. De objectieve inhoud ervan interesseert het kind niet eens. Het verwaarloost en verwatert die en komt zelfs met onwaarschijnlijkheden als het balrijmpje dat ik onlangs nog hoorde en waarin Karel I tot en met Karel XII op de proppen komen. En is dit aftel rijmpje niet een juweel:

" Ik en mijn nichtje,
zwart gezichtje,
heb je ook een hemd voor mij?
Neen, **zei** mijn nichtje,
zwart gezichtje,
'k heb er zelf maar vijf,
twee in de kast,
twee in de was,
een aan mijn lijf,
Ga weg, oud wijf."

Verder zijn er nog verschillende zegswijzen en uitspraken die in omloop zijn maar vaak helaas in onbruik zijn geraakt. Ik denk aan materiaal op het gebied van o.a. weer- en geneeskunde.

Binnen het belangstellingsgebied van de heemkunde liggen ook de volksgebruiken. Laten we de jaargetijden maar eens doorlopen: op 1 januari trekken op vele dorpen de mensen 's nachts nog van huis tot huis om zalig nieuwjaar te wensen. Op Driekoningen trekken de Driekoningenzangertjes verkleed met ster en lampions langs de huizen onder het zingen van bekende liedjes. Al gauw is het dan vastenavond en dan trekt de jeugd met de rommelpot langs de deur. Kort voor pasen zien we de palm. Pasenoptochten en op paasdag gaan we de mol uithalen. En in oktober komt dan de kermis met de traditionele nakermis. Op drie november krijgt de Brabander zijn St. Hubertusbrood, de hubkes; gewijd brood tegen hondsdolheid, rechthoekige krentenbroodjes. Een gewoonte die bij ons ook weer in onbruik is geraakt. Als sinterklaas achter de rug is, is het zo weer Nieuwjaar en dan zijn we het jaar rond. Ik mag tenslotte niet vergeten het z.g. dauwtrappen, een volksgebruik dat in onze streek nog springlevend is.

Er is over heemkunde natuurlijk nog veel meer te vertellen, maar plaatsgebrek laat dat op dit moment niet toe. In de komende uitgaven van ons blad is er echter nog volop de gelegenheid om hierop uitgebreid terug te komen.

G. Jacobs

De heemkundige vereniging Molenheide

De heemkundige vereniging in de gemeente **Gilze en Rijen** werd opgericht op 3 september 1977, met het doel om de daadwerkelijke belangstelling voor plaats en streek te wekken en te bevorderen. Het onderzoeken en bestuderen van o.a. de plaatselijke geschiedenis, volksleven en landschap, en het verlenen van medewerking aan het veiligstellen van heemkundige belangrijke terreinen, zaken en voorwerpen behoren tot de doelstellingen van de vereniging. De middelen welke de heemkundige vereniging gebruikt om dit doel te bereiken zijn: het houden van lezingen en studie-avonden, het organiseren van excursies en tentoonstellingen. Het samenwerken met verenigingen die een zelfde doel nastreven en het **steunen** van diegenen die zich met daadwerkelijk onderzoek van heemkundige onderwerpen bezighouden.

Binnen de heemkring Molenheide zijn een aantal werkgroepen werkzaam welke zich met diverse terreinen van heemkundig onderzoek bezig houden en wel de volgende werkgroepen:

Werkgroep TOPONIEMEN

Deze werkgroep houdt zich bezig met het inventariseren van perceelsnamen in het gebied van de gemeente Gilze en Rijen, hiervoor wordt gebruik gemaakt van de kaarten van het Waterschap. Men heeft nu een verzameling gebiedsbenamingen bij elkaar gevonden welke men heeft overgebracht op de kaarten

welke in het bezit teren van deze werkgroep, en men heeft deze benamingen geïnventariseerd. De werkgroep heeft ook een inventarisatie gemaakt van gebiedsbenamingen zoals deze vermeld **staan** op een kaart van de gemeente Gilze en Rijen van ca. 1920.

Ook met de straatnaamgeving en de verklaring voor de naamgeving is deze werkgroep een heel stuk op de goede weg.

Een andere werkgroep in onze heemkring is de werkgroep
ALGEMENE GESCHIEDENIS

Deze werkgroep houdt zich bezig met het beschrijven van de geschiedenis van de gemeente Gilze en Rijen in het algemeen. Deze werkgroep behandelt puntsgewijs de geschiedenis van o.a. de rechts en bestuursvormen van de gemeente Gilze en Rijen. Al de gevonden gegevens worden gegroepeerd en dit resulteert dan in een stuk, voorlopig in het klad, over de bestuurders en bestuursvormen van de gemeente Gilze en Rijen.

De raadhuisen, welke in onze gemeente hebben gestaan en staan, werden door deze werkgroep beschreven, Dit werkstuk zal bij onze leden wel bekend zijn.

Het terrein voor deze werkgroep is ontstellend omvangrijk zodat voor deze groep nog een groot aantal jaren geen gebrek aan studiemateriaal zal komen, men is nu o.a. bezig met een aantal onderwerpen waarvan er reeds enkele in een ver gevorderd stadium zijn o.a. de Kerk van Gilze, de Café's van Gilze e.a.

Deze werkgroep is ook actief bezig geweest met het geven van lezingen over Gilze.

De derde werkgroep welke tot onze kring behoort is de werkgroep

BOERDERIJONDERZOEK

De werkgroep boerderijonderzoek heeft diverse activiteiten ondernomen. Men heeft bijeenkomsten gehouden en deze liepen wel eens uit wanneer men kwam aan dingen en zaken zoals bovenlichten, offers, ankers, boerengebruiken, vruchtbaarheidssymbolen etc.

Een van de eerste zaken die deze werkgroep heeft ondernomen was het kopiëren **van** het werk van Meester Schrauwen. Een

ander werk wat deze groep op papier heeft gezet was een beschrijving van de levenswijze van de inwoners van Gilze, de toestanden van de gronden werd omschreven evenals de wegen en waterlopen, de veehouderij, de zuivelbereiding, de weilanden, bemestingsmethoden en landbouwproducten. Aan de bouwstijlen van de boerderijen is deze groep nog volop aan het werk.

Last but not least de vierde werkgroep van onze kring de werkgroep

INDUSTRIELE ARCHEOLOGIE

Strikt genomen bestaat deze groep nog niet, maar Uw voorzitter blijft desondanks proberen enige activiteiten op dit gebied te ontplooien. Nu we dan de beschikking hebben over ons orgaan De Mulder zullen we proberen voor deze werkgroep, waarvoor een breed terrein met studie-objecten ligt, **enige** leden te monstereën welke interesse hebben voor het gebied dat industriële archeologie omvat.

We hopen dat voor deze werkgroep zich een aantal leden zullen melden zodat deze zouden kunnen beginnen met de beschrijving van de industriële archeologie.

C. Wirken

DE BEKNOPTE GESCHIEDENIS VAN GILZE-RIJEN.

Gilze is een van de oudste plaatsen in het land van Breda. Het heeft zich ontwikkeld uit de " villa Gillesa cum appendites", het uitgestrekte domein dat in 992 door Hilsondes, gravin van Strijen, geschonken zou zijn aan de Abdij van Thorn. Hoewel de stichtingsakte van de Abdij, waarin de naam Gilze voor het eerst in de geschiedenis opduikt, door de meeste huidige historici als vals wordt beschouwd, moet de schenking toch in ieder geval voor het begin van de 12e eeuw plaats gehad hebben. De Abdis van Thorn heeft het eerst bestuur en rechtspraak in deze streken geregeld, nog voordat de Baronie van Breda zich had gevormd. De door haar opgerichte rechtbank "den Ouden Hof van Gilze" bleef bestaan tot aan de secularisatie van de Abdij in 1795.

Gilze kwam later in het bezit van de Heer of Baron van Breda; de Abdis behield echter tot aan de Franse revolutie belangrijke rechten en bezittingen. Rijen, waar reeds in 1464 een kapel was opgericht, werd in 1524 tot zelfstandige parochie verheven, tevoren was het een buurtschap van Gilze. Na deze verheffing kwam de dubbele naam van Gilze en Rijen voor de huidige gemeente in gebruik.

Ruiten was aanvankelijk een van Gilze onafhankelijke Heerlijkheid, welke door de Abdij van Thorn in leen was uitgegeven en waarvan de leenman ook door de Heer van Breda met diverse rechten was beleend. Op het eind van de 14e eeuw werd de Heerlijkheid Bulten bij het Bredase domein gevoegd en het eigen gerecht opgeheven. De inwoners van Ruiten vielen voortaan onder de rechtspraak van de schepenen van Gilze. De schepenenbank van Gilze was samengesteld uit een door de Heer van Breda benoemde schout, die tevens schout van Ginneken was, en zeven schepenen. Zij waren zowel bestuurders als rechters in civiele zaken. Van hun vonnissen was appèl mogelijk op de Hoofd- en Leenbank van Breda. De boet- en lijfstraffelijke rechtspraak was voorbehouden aan de schepenenbank van de stad Breda.

Naast de schepenenbank bestond er nog een college van negen gezworenen, die hun stem mochten uitbrengen en gehoord werden

over zaken, die van financiële aard waren.

De schepbank van de Abdis van Thorn, samengesteld uit een meier en zeven schepenen, was een cijns- of laatgerecht. tot hun competentie behoorde de certificatie van eigendoms-overgang en eigendomsbezwaaring onder het rechtsgebied van de Abdis. Van de schepenen waren er steeds drie afkomstig uit Gilze, twee uit Oosterhout, een uit Ginneken en een uit Princenhage of Rijsbergen. Weinig feiten zijn ons uit de oudste tijden overgeleverd, iets meer weten we van de periode van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Deze oorlog ging ook voor Gilze en Rijen niet onopgemerkt voorbij. Op 23 mei 1584 overvielen soldaten uit Herentals, Vilvoorde en Wouw midden in de nacht het dorp Gilze. Zij roofden het **vee** en andere goederen en staken de kerk, de hoeven en de huizen in brand. Hetgeen nog gered was geworden werd kort daarna geroofd door de ruiters uit Antwerpen en Bergen op Zoom, die toen bovendien verscheidene inwoners vermoordden.

De rampzalige toestand, waarin het dorp daarna verkeerde, verergerde, nog door de juist in deze tijd verzwaarde oorlogslasten, zoals verplichte leverantie van hooi en haver aan de troepen en wagenten voor het vervoer van levensmiddelen en munitie naar het Spaanse legerkamp bij Antwerpen. Vele inwoners verlieten toen hun dorp; zo is het bekend dat in 1586 verschillende kinderen uit Gilze in Breda werden gedoopt. Na beëindiging van de Tachtigjarige Oorlog kreeg ook Gilze en Rijen *weinig kans* tot ontwikkeling. De zware belastingen aan de plaatsen in het **Generaliteitsland** opgelegd en de oude gehandhaafde stedelijke voorrechten maakten dit mogelijk. In 1762 trof Gilze een nieuwe ramp. Een brandstichter stak de nieuw gebouwde R.K. schuurkerk in brand, de vlammen sloegen over en een groot aantal huizen werden mede in de as gelegd. Zware lasten voor de bevolking bracht ook de herhaalde in-legering van troepen in het dorp mede. In 1624 bij de belegering van Breda door Spinola hadden zijn soldaten een kamp in Gilze. In 1752 vond hier een militaire oefening plaats. Opnieuw ging de bevolking gebukt onder inkwartiering tijdens de Franse Revolutie in 1794 en tijdens de Belgische opstand in 1831 en volgende jaren. Het tegenwoordig nog zo

genoemde kamp bij Rijen herinnert hier nog aan. Legerdiensten en verplichte leveranties waren voor de inwoners aan de orde van de dag en daarbij bleef het niet altijd.

In 1690 werd de kerk te Rijen door Franse soldaten geplunderd. Zeer zwaar kreeg de gemeente het te verduren tijdens de Tweede Wereldoorlog toen de Duitse bezetter de bestaande vliegvelden tezamen trok en uitbreide tot 66n van de grootste van het continent. Tal van bombardementen en beschietingen waren hiervan het gevolg. De bouw van militaire opslagplaatsen en hangars tot kort bij de bebouwde kommen was er de oorzaak wan dat vooral Gilze en Hulten veelvuldig en zwaar van luchtaanvallen te lijden hadden. Bovendien ging de bezetter zich na Dolle Dinsdag (5 september 1944) te buiten aan zinloze vernielingen. Raadhuis, molens en watertoren werden opgeblazen, de kerk van Gilze volgde nog op de Bevrijdingsdag, kort voordat de Poolse troepen Gilze binnentrokken. Ook na de bevrijding vielen er nog slachtoffers ten gevolge van neergekomen vliegende bommen (V-1's en V-2's). Tot in het midden van de negentiende eeuw was als middel van bestaan de landbouw en veeteelt overheersend in deze gemeente, zij nemen ook thans nog een belangrijke plaats in. De dorpen Hulten en Molenschat zijn geheel agrarisch georiënteerd.

Veelal kent men hier gemengde bedrijven, te weten landbouw en veeteelt. Voor het laatste waren er in de gemeente onvoldoende weilanden te vinden, men was daarvoor aangewezen op de polders in de Biesbos, Werkendam enz. Hooi moest uit dit gebied worden aangevoerd, hetgeen geschiede met schepen via de Oosterhoutse en Groenendijkse haven.

Naast de landbouw kwam in de negentiende eeuw de leerlooierij in zwang, toen nog uitgevoerd als nevenbedrijf op de boerderij.

De aanleg van de spoorlijn Breda-Tilburg, welke op 1 oktober 1863 officieel in gebruik werd genomen, betekende vooral voor Rijen, waar de spoorweg aanvoer van grondstoffen garandeerde, een mogelijkheid tot verdere uitbreiding in de industrie. De toepassing van snelwerkende extracten, waardoor het looiproces aanzienlijk kon worden verkort en het gebruik van machines maakten in onze eeuw de stichting van fabrieken mogelijk. De leerlooierij vormde op haar beurt de grondslag voor de schoenen-industrie. Sinds het begin van deze eeuw werd de productie van schoenen geconcentreerd in een aantal grote of kleine fabrieken; tevoren kende men slechts thuiswerkers die de schoenen geheel met de hand vervaardigden.

Vanouds bestonden er in deze gemeente ook enige steenbakkerijen. De huidige steenfabriek in Rijen was het eerste bedrijf van enige omvang, dat zich na de aanleg van de spoorlijn hier vestigde.

Het is thans de grootste en de meest moderne steenfabriek te Noord-Brabant. Naast de schoen- en lederfabrieken vestigde zich in 1908 de N.V. Elektrische Werkwegenfabriek thans Ericsson B.V. te Rijen. Na de Tweede wereldoorlog vestigde te Gilze en Rijen nog diverse industrieën welke de laatste twintig jaren voor een aanzienlijke vermeerdering van de werkgelegenheid zorgden.

C. Wirken

DE GILSE REVUE VAN 1912

Vroeger had de harmonie St. Cecilia van Gilze, naast haar muzikale activiteiten, de gewoonte om eenmaal per jaar een toneelvoorstelling te geven aan de Gilzer bevolking.

Deze voorstelling werd geheel door de eigen leden verzorgd en bestond uit twee gedeelten.

Voor de pauze kon het publiek genieten van een drama en na de pauze kwam *en wat* lichtere kost in de vorm van een klucht of een muzikale revue. Zo is de meest bekende die uit 1912 en als de "Gilse revue" de geschiedenis in gegaan. De teksten van deze revue werden voor het merendeel geschreven door onderwijzers, zoals meester Klingen en meester van de Wildenberg, op voor toentertijd bekende melodietjes. Plaatselijke toestanden en gebeurtenissen werden op de hak genomen zoals in het inleidend versje naar voren komt:

Al houden wij graag iedereen voor het lapje.

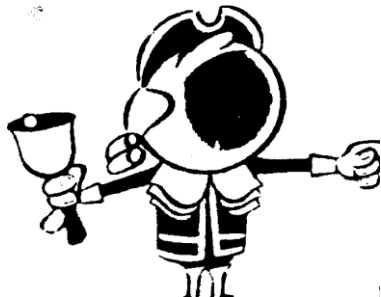
Geloof ons toch mensen, 't is slechts uit een grapje. Want kwade bedoelingen zijn er niet bij.

't Is niets dan wat schertsen en geen plagerij.

Eén zo'n programmaboekje van de voorstelling van 1912 is bewaard gebleven en bevat 20 liedjes van deze revue en tevens een uitgebreide inhoud van een treurspel. De liedjes dragen als titel o.a. Het Vliegterrein, De Straatverlichting, Hand- en Spandienst, De Voormalige Fietsclub, De Brandspuit, Kegelclub "Genoegen Zij Ons Doel", en De Harmonie.

Op de volgende pagina volgt één van de twintig liedjes die deze revue bevatte n.l.

TOESTAND DER WEGEN

TOESTAND DER WEGEN.

Wat is het toch een bitter kruis,
Hier te lopen langs de baan,
Je kan bijna niet meer uit je huis,
Of je moet een brug gaan slaan.
De modder ligt er meetersdik,
Tot je nek toe schiet j'er in.
Het is allemaal bagger, vuil en slik,
Wie is dat naar den zin?,
Refr: Klets, klats, baggeren moet je maar,
Door die vuile pap.
De modder zit tot in je haar,
Is dat geen vuile grap?
Ze ruimen nooit den rommel op,
't Is verschrikkelijk om te zien!
Zoo glijd menigeen reeds op den kop
En breekt den nek misschien.
Wanneer dat hier zoo door moet gaan
Eh een klinkerpad blijft uit,
Dan gaat Gilze's welvaart naar de maan
En een ander krijgt de buit.
Refr:.

Van een paar liedjes heb ik de melodie kunnen achterhalen.
Wanneer er mensen zijn die deze liedjes herkennen en er ook de
melodie bij weten, zou ik graag van hen een reactie willen
ontvangen.

G. Jacobs

Het Kamp bij Reijen, de wapenschouw en de 10-daagse veldtocht van 1831

Reeds in 1752 huisvestte onze gemeente een veldleger, dat opgeslagen was op het heideveld ten zuiden van de straatweg, de latere Molenheide, Noordelijk van de straatweg, het gebied dat gevormd wordt door de huidige Julianastraat-Spoorlaan-Oosterhoutseweg-Rijksweg, bevond zich in latere jaren een tweede legerkamp dat bekendheid heeft gekregen als het "Kamp bij Reijen". Het kamp kreeg vooral bekendheid na de Belgische opstand, die begonnen was op 25 augustus 1830, omdat een belangrijk deel van het Nederlandse leger in dat jaar, en de jaren nadien, hier gelegerd was. De gewapende macht in de stad Brussel had voortdurend versterking nodig, hetgeen er toe leidde, dat de Koning (Willem I) zijn beide zonen (Willem II en Frederik) opdracht gaf de krijgsmacht te versterken. Op 4 oktober 1830 droeg de koning het gezag over de zuidelijke gewesten over aan zijn zoon Willem, die uiteindelijk op 16 oktober 1830 de rechten op onafhankelijk van het Belgische volk erkende. Onderhandelingen over een wapenstilstand en over de staatskundige gevolgen moestentoe nog beginnen. Deze vonden plaats in Londen, doch resultaat bleef uit. Op 1 juni 1830 verstreek de datum waarop de grondslagen van de scheiding van de beide staten moesten zijn vastgelegd. Koning Willem I besloot daarop de hand aan het zwaard te slaan en de staatskundige onderhandelingen voort te zetten met de wapenen, Het leger dat zich reeds tot op de grenzen had teruggetrokken en al die tijd in opperste paraatheid was gehouden verkeerde in een verontwaardigde stemming over het verloop van de onderhandelingen een stemming die werd verhoogd door de tijding dat de koning het leger zou bezoeken en dat er een grote wapenschouw zou plaatsvinden. Bij het kamp van Reijen, waar in het jaar 1831 en de zeven daarop volgende jaren een groot deel van de Nederlandse krijgsmacht verenigd was, vond op 23 juli 1831 deze wapenschouw plaats. Op de grote

heidevlakte ten zuiden van de straatweg vond een schouwspel plaats, onvergetelijk voor hen die het hebben bijgewoond en gedenkwaardig voor het nakomelingschap. De troepen, die daar ter wapenschouw stonden aangetreden, in onafzienbare rijen geschaard, bestonden uit 2 divisies infanterie, 3 regimenten ruitery en 53 stukken geschut. Broederlijk bijeen stonden er jongelingen en mannen uit de " aanzienlijkste huizen en uit de armoedigste stulpen", die vrijwillig op verzoek van de **Koning** te wapen waren gesneld, om zich maanden achtereen aan de krijgstucht te onderwerpen. De Koning vergezeld van zijn beide zonen en zijn 3 kleinzonen trok te paard lange de linies. De alhier verzamelde krijgsmacht, bijeengebracht door prins Frederik, toonden op deze gedenkwaardige dag dat zij bereid waren voor de belangen van het land te vechten tot in de "vuurkolk des oproers". Op de volgende dagen bezocht de koning de legerafdelingen te 's Hertogenbosch, Eindhoven, Best en Oirschot. Prins Willem kreeg het oppercommando over de krijgsmacht en vestigde zijn hoofdkwartier te Breda op 1 augustus 1831. Op de vroege morgen van de 2e augustus reed prins Willem met prins

Frederik aan zijn zijde, die volgens de wil van de koning als kolonelgeneraal der landmacht zij broer behulpzaam zou zijn, de poorten van de stad Breda uit: de 10-daagse veldtocht was begonnen, Het leger bestemd om België in te trekken telde op dat tijdstip

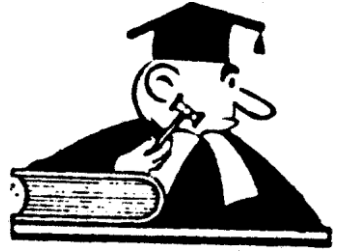
35.898 man, waarvan de infanterie tot 4 divisies gevormd was. Een **van** de divisies werd aangevoerd door luitenant-generaal Jacobus Baron van Geen en telde 11 bataljons. Zij zouden vanaf de heide van Chaam bij Baarle Nassau België intrekken. Een tweede divisie was samengesteld uit 10 bataljons en had tot bevelhebber Bernhard Hertog **van Saksen** Weimar en verenigde zich voor het kamp bij Reijen om zich vandaar op het dorp Poppel te

richten. Weer andere legereenheden rukten op naar Poedel en naar de grens bezuiden Eindhoven. Mede door een slechte organisatie en een gebrek aan krijgstucht bij het Belgische leger wist men binnen 10 dagen Leuven te bereiken en nadat België Leuven had overgegeven besloot de legerleiding de veldtocht te beëindigen, mede om een confrontatie met het Franse leger te voorkomen, dat inmiddels al tot Wavre was opgerukt. De terugtocht naar de oude grenzen werd aangekondigd en ving reeds twee dagen later, op 14 augustus, aan. Het teruggekeerde leger werd op de heide van Gilze door de gehele Koninklijke familie bezocht waarna op de 21e augustus te Tilburg door de koning persoonlijk met grote mildheid beloningen en ereblijken over het leger werden uitgestort. Reeds in die tijd vierde de Brabantse gastvrijheid hoogtij getuige een geschrift dat **een** van de te Rijen gelegerde krijgslieden ons heeft nagelaten en waarvan ik een gedeelte wil citeren: " Wij zijn overal met vriendelijkheid ontvangen. Ik heb het ondervonden, dat zelfs de bewoner, in bekrompen omstandigheden verkeerden, gaarne iets uit zijne mond bespaarde om het den krijgsman beter te geven, Deze verdienste is in dit gewest vooral zeer groot, daar men bekennen moet, dat de landman hier zijn stukje brood over het algemeen al zeer zuur moet verdienen, en dat het hem menig zweetdruppel moet kosten, om aan den stiefmoederlijken grond eene matige vrucht te ontwoekeren. Het kan dus niet anders, of de aanhoudende zware inkwartiering moet den landbouwer drukken. Echter draagt hij die lasten gewillig en behandeld zijne ingekwartierden met liefde, die allengskens in opregte genegenheid overgaat " .

En tenslotte, indien U zich voor straatnamen mocht interesseren, wil ik nog opmerken dat de straatnamen die voorkomen in het gebied van het vroegere "Kamp bij Reijen" een blijvende herinnering zijn aan dit stukje Rijense geschiedenis.

Jac Kuijsters.

De levenswijze van de inwoners van Gilze in het begin en midden van de vorige eeuw.

De algemene toestand.

In het midden van de vorige eeuw was de levenswijze ongeveer gelijk aan die van het begin van deze eeuw. Er waren geen verkeersmiddelen, en het conservatisme dat hieruit ontstond, gaven geen aanleiding hierin verandering te brengen. De mensen waren toen nog grotendeels op zelfvoorziening aangewezen. De oude gebruiken en werkwijzen, van de ouders geleerd: waren meestal ongewijzigd overgenomen en zowel bij de burgers als bij de boeren, in zwang gebleven. De zelfvoorziening in alle levensbehoeften werd zoveel mogelijk nagestreefd. Ervaren omstreeks 1860 in de kom van het dorp tot en met de Heuvel, 8 boerderijen met een paard en meer dan 5 of 6 koeien; 7 neringdoenden met 1 of 2 **koeien** en de overige inwoners hielden er een paar geiten en een varken op na. (in 1852 waren er in de gemeente 519 geiten)

In de meeste woningen was er een bakoven aanwezig. Het is daarom ook te begrijpen dat men er, evenals meester Schrauwen in 1828 schreef, maar één slager en twee broodbakkers aantrof. Een van die bakkers oefende, zonder knecht, tevens nog het bedrijf van koekenbakker uit, en de slager bediende in 1870 ook nog de pastoriën en de notabelen van Rijen, Bevel, Chaam, Ulecoten, Alphen en Riel, door middel van kruiers, die met de kruiwagen met een hond er voor gespannen vrijdags morgens vroeg op stap gingen om het bestelde af te leveren. Toch slachtte hij wekelijks maar één jonge vaars of pink van 350 á 400 pond. Met kermis en sinte Peter slachtten hij natuurlijk een beestje meer, want dan at iedereen, ook zelfs de boeren, vlees.

Van het roggemeel, waaruit de bloem voor de roggemik was gezeefd werd roggebrood gebakken dat, voor zover het niet voor menselijke consumptie werd gebruikt, ook voor het paard en het vee was bestemd. Men bakte hoogstens een keer per week voor eigen gebruik. Met Pasen, Sinte Peter en kermis werd wat extra tarwebloem en krenten gebruikt en wat de huisvrouw er nog meer

aan vet en eieren in wilde mengen, om ene fijne mik te bakken, die dan ook voor het tegenwoordige krentenbrood niet onder hoefde te doen.

Wat de neringdoenden betreft, die voorzagen ook in de behoeften **van het** dorp, Er waren toen, met het oog op het benodigde vaatwerk bij het karnen en voor de bierbrouwerij, twee kuipers, die volop werk hadden, vijf linnenwevers, twee stoelendraaiers, drie grutters voor havergort, vier smeden, twee zadelmakers, twee molenaars, twee olieslagers en vier rietdekkers. Deze laatste oefenden in de winter het bedrijf van klompenmakers uit.

Het is dus niet vreemd, dat meester Schrauwen in een toespraak tot zijn leerlingen verklaarde, dat in de landbouw, **als** de zekerste van alle bronnen, 9/10 deel van de Gilzer bevolking zijn bestaan vond. Dat deze toestand tot **in** de jaren zestig bleef voortduren zal niemand verwonderen, als men kijkt naar de verkeersmogelijkheden uit die tijd. Alles moest met de kar over zandwegen vanuit Breda, Oosterhout of de Groenendijkse haven worden aangevoerd. Op de rijksweg van Breda naar Tilburg, die in 1826 tot stand kwam, is de eerste aansluiting, ten behoeve van de verbinding van de Oosterhoutse haven met Tilburg, eerst **in** 1847 tot stand gekomen. Daarop volgde uit concurrentienood de aansluiting van de Groenendijkse haven met de gemeente Dongen, die eigenares was van de Groenendijkse haven, de grintweg over Rijen naar de rijksweg in 1852, en de grintweg naar Gilze in 1853. De verbinding met Alphen kwam tot stand in 1867 en met Chaam en Bevel in 1911. De grootste bijdrage in de verkeersverbetering bracht toch wel de aanleg van de spoorlijn Breda-Tilburg in 1863. Bat de eerste helft van de vorige eeuw zo weinig vooruitgang bracht bewijst ook de geringe bevolkingsaanwas. In 1828 telde onze gemeente 2,163 zielen en in 1852 nog maar 2.869 en met de Volkstelling; van 1880 bleef ze nog beneden 3.100 zielen, zodat pas na de volkstelling van 1890 het aantal zetels in de gemeenteraad van 7 op 11 gebracht kon worden.

De levenswijze van de inwoners van Gilze zal in een aantal afleveringen hierop nog vervolgen, dus kijk allen nu **al** uit naar het lentenummer van de Mulder. A. Vermetten

Inhoud

Bij het begin van een belangrijke weg	pag. 2
Van de redactie	3
Over het wat en waarom van de heemkunde	4
De heemkundige vereniging MOLENHEIDE	7
De beknopte geschiedenis van Gilze-Rijen	10
De Gilse Revue van 1912	14
Het Kamp bij Reijen, de Wapenschouw en de 10-daagse Veldtocht van 1831	16
De levenswijze van de inwoners van Gilze in het begin en midden van de vorige eeuw	19